

Salih OSMANBEGOVIĆ

Jedan pogled na ulogu i mjesto gračaničkih intelektualaca u preobražaju svoga zavičaja

Na prostorima Bosne i Hercegovine Gračanica se već poodavno uvrstila u red opština koje prednjače u privrednoj, kulturnoj, prosvjetnoj i ostalim oblastima društvenog razvoja. Logično se nameće pitanje – koji su činioci najviše doprinosili i koji danas doprinose tako dinamičnom i pozitivnom razvoju. Među njima svakako je najvažniji takozvani ljudski faktor – ljudi Gračanlije, ponajviše obrazovani i školovani ljudi – gračanička inteligencija.¹ Početak modernog razvoja Gračanice kao i drugih sličnih mjesta u Bosni i Hercegovini usko se vezuje za početke modernog školstva i prve školovane i obrazovane ljude na ovim prostorima.

Moderno (svjetovno) školovanje teško se probijalo u okviru bošnjačke populacije. To, svakako, ima svoje uzroke, ali i teške posljedice koje se

osjećaju i danas. Kao ilustracija može poslužiti podatak da je početkom 20. stoljeća – 1910. godine – u cijeloj Bosni i Hercegovini bilo svega 10 fakultetski evropski obrazovanih Bošnjaka.² U redovima srpske, hrvatske i drugih nacionalnosti bilo ih je znatno više. Ni u Gračanici u to vrijeme nije bilo školovanih ljudi, izuzev nekoliko pojedinaca sa završenom srednjom i nižom srednjom školom vjerskog i svjetovnog karaktera.³

Do zapaženijih pomaka u nastanku inteligencije u Bosni i Hercegovini dolazi tek dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. U odnosu na mnoga druga kotarska, odnosno sreska mjesta Gračanica je tada ipak unekoliko prednjačila. Najreljefniji podaci o tome nalaze se u tekstu "Šerijatska gimnazija u Sarajevu", profesora Kasima Hadžića, u kojem se, između ostalih, iznose i podaci o porijeklu učenika završnih razreda od 1926. do 1944. godine.⁴ Gimnazija je počela sa radom 25.11.1918. a prvu generaciju maturanata izvela je 1926. godine. Sa 20 đaka u školskoj 1931/32. godini, po zastupljenosti u toj školi, Gračanica je bila na drugom mjestu, odmah iza Sarajeva.⁵ U skoro svim gen-

¹ Inteligencija, naziv za radnike kod kojih preovladava umni rad nad fizičkim – inženjeri, liječnici, pravnici, učitelji, profesori, umjetnici, oficiri, službenici državnog aparata i sl. (B. Kljajić, Veliki rječnik stranih riječi)

² Mustafa Imamović, Referat "Osnovne historijske naznake bosanskomuslimanskog identiteta", Kongres bošnjačko-muslimanskih intelektualaca, Sarajevo 1993. str. 15

³ Do podjele inteligencije na vjersku i svjetovnu i odgovarajućih školskih institucija za obrazovanje došlo je tek u periodu austrougarske okupacije BiH.

⁴ Kasim Hadžić, Šerijatska gimnazija u Sarajevu, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva SFRJ, broj 6, Sarajevo 1986. godine, strana 633 do 656

⁵ U školskoj 1931/32. godini najviše učenika bilo je iz Sarajeva – 24, iz Gračanice 20, Mostara 15, Trebinja 13, Zenice 11, po 10 iz Brčkog i Fojnice, iz Jajca 9, Konjica 8 po 7 iz Foče i Rogatice, iz Stolca 6, po 5 iz Bileće, Bugojna, Glamoča, Nevesinja, Tešnja i Travnika, po 4 iz Banjaluke, Bijeljine, Gacka, Livna, Srebrenice i Cazina, po 3 iz

eracijama te ugledne srednjoškolske ustanove, bilo je čak i iz Gračanice. Osman Fazlić završava Gimnaziju među prvih 10 njenih maturanata 1926. godine, Mustafa Kamarić među 12 maturanata 1927. godine, Hamdija Tihić i Adem Osmanbegović u generaciji od 20 maturanata 1932. godine, Hajrija Kamarić među 13 maturanata 1933, Mehmedalija Šabović, Sulejman Škiljić i Hilmiya Alić među 21 maturantom 1934, Adem Alić među 14 maturanata 1938, Muhamed Ustavdić među 20 maturanata 1940, Halid Mehinić među 21 maturantom 1943. godine. Pored navedenih Gračanlija, tu je gimnaziju završilo i nekoliko đaka koji su rođeni u drugim mjestima, ali su u Gračanici duže boravili i djelovali ili su za ovaj grad bili emotivno vezani. Između ostalih, Hasan Maglajlija (rođen u Rudom), koji je maturirao 1929. godine, Hajrudin Bujukalić (rođen u Kozluk), maturirao 1930. godine i dr.

Zbog veoma strogih kriterija, zatim visokih troškova konvikta (gimnazijskog doma)⁶ i troškova školovanja uopšte, mnogi su bili primorani da napuste Šerijatsku gimnaziju i nastave školovanje u nekoj drugoj srednjoj školi u BiH.⁷ Usljed ovih okolnosti i

rata 1941 – 1945. samo 30 % upisanih uspijevalo je završiti tu školu. Od đaka iz Gračanice tokom rata, naprimjer, školovanje u Šerijatskoj gimnaziji prekinuli su Hazim Vikalo, Hajrudin Mehinić, Ekrem Durić, Mustafa Nuhanić, Mehmedalija Ibrahimović (ubijen u ustaškom logoru Jasenovac) i Mustafa Rešidbegović. Doduše, u Konviktu (đačkom domu) Šerijatske gimnazije, osim pojedinaca čiji su roditelji mogli plaćati punu cijenu smještaja, mjesto su dobijali i talentovani đaci iz siromašnih (besplatno) i manje imućnih porodica (uz popust). Osim konvikta Šerijatske gimnazije, u relativno velikom broju Gračanlije su nalazile utočište u konviktima (đačkim domovima) raznih dobrotvornih kulturnih društava koja su, osim Sarjeva, postojala i u drugim većim mjestima: u Tuzli, Banja Luci, Mostaru, Brčkom itd. U konviktima "Gajreta" i "Narodne uzdanice" smještaj su dobijali isključivo đaci iz bošnjačkih, u đaćkim domovima "Prosvjete" iz srpskih i "Napretka" iz hrvatskih porodica.

Nije slučajno što su đaci iz Gračanice i u nekim drugim srednjim školama, naročito u Tuzli, Banja Luci i Brčkom, te u nižoj srednjoj (građanskoj) školi u Doboju⁸, bili veoma do-

Visokog, Žepča, Zvornika, Ključa, Kotorvaroš, Ljubuškog i Čajniča, po 2 iz Bihaća, Višegrada, Vlasenice, Dervente, Prnjavora, Prozora, Tomislavgrada i Tuzle i po jedan iz Andrijevice, Bijelog Polja, Gradiške, Bosanske Dubice, Bosanske Krupe, Bosanskog Novog, Ljubinja, Mrkonjić Grada, Podgorice, Priboja, Sanskog Mosta i Čapljine. U toj školskoj godini školu je, dakle pohađalo ukupno 143 đaka. (Kasim Hadžić, n.d. str. 633-656)

⁶ Bezmalob, svi đaci Šerijatske gimnazije bili su pitomci Konvikta (đačkog doma) te škole.

⁷ Autor ovoga priloga je 1937. godine u Šerijatskoj gimnaziji bio položio prijemni ispit, ali nije dobio mjesto u konviktu, pa je zato školovanje nastavio u drugoj srednjoj školi.

⁸ Ova niža (četvorogodišnja) srednja škola u koju su se đaci kao i u gimnaziju upisivali sa završenom četvorogodišnjom osnovnom školom prije Drugog svjetskog rata bila je

Gračanlije u Šaerijatskoj gimnaziji u Sarajevu 1939. Sjede na klupi (s lijeva nadesno): Rešidbegović Mustafa, Durić Ekrem, Hadžirašidagić Muhamed, Vikalo Hazim, Mehinagić Hajrudin; u prednjem redu (s lijeva nadesno): Priganica Nusret, Nuhanović Mustafa, Tikvina Mustafa, Žunić M., Ibrahimović Mehmedalija (fotografisao: Mehinagić Halid učenik VI razreda)

bro zastupljeni. Čini se da je spomenuti konzervativizam, te nepovjerenje prema svjetovnom obrazovanju, karakteristično za Bošnjake, iako značajno prisutno, bilo u to vrijeme manje izraženo u Gračanici nego u mnogim drugim mjestima u Bosni i Hercegovini. Tome su, uopšte uzevši, najviše doprinosili predstavnici starije, iako malobrojne generacije školovanih Gračanlija, kako onih koji su dolazili sa strane, tako i onih koji su bili Gračanlije po rođenju.

Među najzaslužnije u navedenom smislu iz redova intelektualaca vjerske provenijencije koji su djelovali u Gračanici (neki još u drugoj polovici 19. stoljeća kada je Gračanica bila kadiluk u osmanskoturskom carstvu), a školovali se u Sarajevu, Istambul i drugdje ponajviše zavređuju da budu spomenuti: Muhamed ef. Kadić (Hafiz-kadija), Muhamed Sejid ef. Mašić, Arif ef. Mehinagić, Tajib ef. Okić, Hafiz Mustafa ef. Šiljić, muderis, Hafiz Bećir ef. Lika, te četvorica vrhovnih šerijatskih sudija: Hadžihafiz Hasan ef. Hadžiefendić, Ali Riza ef. Prohić, Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić i Ibrahim ef.

po rangu najviša školska institucija na području tadašnjih srezova: Doboj, Gračanica, Maglaj, Zavidovići, Modriča, Tešanj i Teslić, što je potvrda nerazvijenosti školskog sistema u to vrijeme.

Imširović⁹, a vremenski nešto kasnije i Hafiz Husein ef. Mujić, višegodišnji muftija tuzlanski i u osamdesetim reis-ul-ulema IVZ Jugoslavije, te od pravoslavaca ugledni prota Mitar Sofrenić.

O Gračanlijama intelektualcima svjetovne provenijencije koji su završili škole evropskog usmjerenja krajem turskog perioda i tokom austrougarske vladavine podaci su jako oskudni. Iz knjige "Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji"¹⁰ doznajemo da je Sulejman ef. Pertef bio posljednji gračanički kajmekam (predstavnik vezira ili valiye, sreski načelnik) i prvi predsjednik opštine Gračanica nakon dolaska austrougarske vlasti 1878. godine. Dr. Đuro Sladović je, pak bio prvi kotarski predstojnik, kojeg je imenovala austrougarska vlast, ujedno i vladin savjetnik. Ibrahim ef. Ustavdić je bio prvi Gračanlija – kvalifikovani učitelj. Pošto je završio osnovnu školu u Gračanici, nakon njene uspostave 1886. godine, upisao je i završio učiteljsku školu, a potom dugo godina službovao kao učitelj i upravitelj osnovne škole u svom rodnom mjestu. Na toj funkciji zamijenio ga je Mustafa Žiško, rodom iz Livna, koji je potom bio školski inspektor. Šemsa-hanuma Kurtagić je,

iako bez odgovarajućih kvalifikacija, bila prva Gračanka koja se sa entuzijazmom bavila opismenjavanjem i podučavanjem ženske djece i omladine po muslimanskim porodicama i domaćinstvima.¹¹ Akelina Švab (rođena Zukijević) bila je prva Gračanka kvalifikovana učiteljica, poznati i ugledni kulturni poslenik u Gračanici. Dr. Ivo Mrčić (rodod iz Trpnja – Dalmacija) bio je prvi redovni ljekar u Gračanici. Njega je zamijenio dr. Avdo Prohić, prvi Gračanlija ljekar i stomatolog. Stevo Jokanović, rodom iz Sarajeva, prvi je poznati gračanički advokat, a dr. Hamid Hadžiefendić prvi je Gračanlija advokat i prvi doktor nauka iz Gračanice. Mustafa Berbić, diplomirani pravnik, rodom iz Tuzle bio je jedan od prvih predsjednika opštinskog suda, a tek poslije Drugog svjetskog rata taj će položaj zauzeti prvi Gračanlija – Osman Fazlić. Svi sreski načelnici (njih je imenovao kralj) u periodu između dva svjetska rata dolazili su u Gračanicu sa strane: Dimitrije Mitić, E. Fudek, Čamil Hasanbegović i Reuf Filipović. Tek poslije Drugog svjetskog rata na tu funkciju dolazi Osman Fazlić kao prvi Gračan-

⁹ Hifzija Suljkić, Gračanlije – vrhovne šerijatske sudije, Gračanički glasnik broj 6, Gračanica, 1998, str. 19-30

¹⁰ Ova knjiga autora Esada Tihica i Omera Hamzića (objavljena 1988. godine, obim 344 stranice), tematski se ne ograničava samo na period Drugog svjetskog rata, već obrađuje i one procese koji su mu prethodili. To je prvi ozbiljniji pokušaj rasvjetljavanja istorijske prošlosti Gračanice, od najstarijih vremena do 1945. godine. Autoru ovog priloga knjiga je poslužila kao glavni izvor podataka o događajima i ličnostima koje se u njemu spominju.

¹¹ Jako dugo, i poslije uspostave osnovne škole u Gračanici, muslimani Bošnjaci nerado su upućivali svoju djecu u tu školu, naročito žensku. Kad se pojavila takozvana Šemsa-hanumina škola (koja je bila privatnog kataktera), bilo je manje otpora upućivanju ženske djece u tu školu, odnosno školovanju ženske čeljadi uopšte.

lija, predsjednik Sreskog narodnog odbora. Asim Alikalfić, rodom iz Mostara, jedan je od prvih diplomiranih ekonomista koji je radio kao direktor banke u Gračanici, a prvi Gračanlija, diplomirani ekonomista bio je Rasim Čerimagić. U gračaničkim apotekama radili su ugledni apotekari: Samuel Alazar, Viktor i Helena Kolman, Aleksandar Grlić i drugi. Tek u novije vrijeme Gračanica dobiva svoje domaće diplomirane farmaceute. Upravnik pošte bio je Hamdija Vejzagić, šef poreske uprave Murat Fetahagić, grunтовnice Fadil Hrustemović, a katastarske uprave, nakon Reufa Filipovića i Muradifa Džinića, koji su došli sa strane, taj položaj zauzimaju Gračanlije Mehmedalija Mulabećirović i Sejdo Đulić. Opštinski bilježnik bio je Salih Džaferović, a druge važne činovničke dužnosti kao školovani ljudi obavljali su Omer Mehinović, Fadil Šabić, Husein Lokmić i drugi. Iz redova starije generacije prosvjetnih radnika, osim spomenutih, značajan doprinosu razvoju prosvjete i kulture u gračaničkom kraju dali su: Abdulah Dajdžić, Vukosava Hadžistević, Šefik Bektović, Đuro Urošević, Stanoje Bojović, Osman Delić, Teufik Limić, Ibrahim Lika, Branko Vajić....

Stvaranju i unapređenju kulturno-obrazovne klime u Gračanici i njenom uključivanju u napredne evropske civilizacijske tokove u periodu između Prvog i Drugog svjetskog rata ponajviše su doprinosili Gračanlije iz prvih, a

potom i iz kasnijih generacija đaka i maturanata Šerijatske gimnazije, ali i drugih škola koje su mladi Gračanice pohađali. Pri tome valja posebno spomenuti one koji su nastavili školovanje na fakultetima i kao poprilično oformljeni intelektualci djelovali u svome zavičaju kao što su diplomirani pravnici Osman Fazlić, Mustafa Kamarić, Hamdija Tihić, Adem Osmanbegović, Mehmedalija Šabović, te inženjer poljoprivrede i šumarstva Hajrudin Bujukalić, veterinar Hasan Maglajlija itd. Posebno mjesto u tome pripada Mustafa Kamariću i Hajrudinu Bujukaliću, koji su vremenom postali doktori nauka i univerzitetski profesori i kao naučni radnici u svojoj struci bili dobro poznati i izvan bivše Jugoslavije.

Navedene ličnosti su ujedno najzaslužnije za visok stepen zastupljenosti mladih iz Gračanice u Šerijatskoj gimnaziji, ali i u drugim srednjim školama u drugim mjestima. Oni su naprosto "vukli" za sobom svoju braću, rođake, komšije, prijatelje. Činili su to u gračaničkoj sredini, daka, primjerom lijepog odgoja i ponašanja stečenog u školi i školskom domu. Neke mlađe Gračanlije je privlačila i lijepa gimnazijska uniforma koju su nosili đaci ove škole, ali i živa aktivnost u kulturnom i sportskom životu među mladima svoga zavičaja. Stariji studenti i đaci prenosili su i u rodnu Gračanicu donosili mnoga svoja iskustva, vještine i navike iz škola koje su pohađali.¹²

¹² U pomenutom tekstu o Šerijatskoj gimnaziji, u dijelu o kulturnim aktivnostima u školi, navedena su imena više đaka Gračanlija: da je M. Šabović 1932/33 bio predsjednik literarnog udruženja, a 1935/36 Adem Alić, Hajrudin Bujukalić predsjednik trezvenjačke sekcije i urednik lista "Budućnost", da se M. Ibrahimović ističe kao predavač, te pisac pjesama i pripovijedaka. A zna se da su se u muzičkoj sekciji škole isticali H. Kamarić kao vrstan violinista, braća Mehinagić sviranjem na harmonici itd.

“Šerijatlije” najstarije generacije koji su nakon završetka gimnazije po-
hađali i završili fakultete, naročito M.
Kamarić, O. Fazlić, H. Bujukalić, H.
Tihć, A. Osmanbegović i M. Šahović
bili su glavni pokretači i osnivači Nar-
odne biblioteke sa čitaonicom u
Gračanici. Ustvari, bili su utemeljivači
kulturne institucije koja je u periodu
između dva svjetska rata predstavljala
najprivlačnije mjesto okupljanja
Gračanlija, naročito iz redova mlade
generacije i žarište svucukupnog kul-
turnog i sportskog života. Njihovim
putem su nastavile i kasnije generacije
Gračanlija u ovoj, ali i drugim sredn-

jim školama i na fakultetima u kojima
su se, uz pripremanje za životni poziv,
osposobljavali i za razne aktivnosti od
značaja za širenje kulturnih i civiliza-
cijskih tokova u svom zavičaju.¹³

Pored navedenih imena, u periodu
između Prvog i Drugog svjetskog rata
i neposredno poslije Drugog svjetskog
rata, značajan doprinos u kulturno-civ-
ilizacijskom preporodu svoga zaviča-
ja davali su i dali i brojni drugi
gračanički intelektualci.¹⁴ Neki od njih
su u ovom i kasnijem periodu zauzi-
mali istaknute dužnosti i funkcije u

¹³ Posebno je značajna uloga Kemala Prohića u obogaćivanju knjižnog fonda Narodne biblioteke i u širenju ljubavi prema knjizi među gračaničkom omladinom u periodu kada je bio na čelu Biblioteke. (Mjesto i uloga naprednih Gračanlija iz redova zanatlija i trgovaca moglo bi biti predmet posebnog priloga u nekom od narednih brojeva “Gračaničkog glasnika”)

¹⁴ U sjećanju su mi ostala mnoga imena i likovi iz **starije generacije, od kojih neki više** nisu među živima. Navodim ih po sjećanju, od **starijih prema mlađim** godištim, uz izvinjenje za pogreške koje neminovno prate ovakva **kazivanja: Ahmet Šiljić** Kadija, Zdravko Pavlović, Zdravko Trifković (dipl. pravnik), Ahmed Kasumagić, Rukib Prohić, Nino Laznik, Hasib Suman, Ahmet Durić (dipl.ecc), Borivoj Pavlović, Rizah Mehinagić (ugledni žurnalista), Vojin Hadžistević (dr. filozofskih nauka), **Kosta Trifković**, Veljko Nedeljković, Velimir Šuput (dipl.prav), Slobodan **Sofrenić**, **Asim Dževdetbegović** (dipl. prav.), **Ismet Rešidbegović**, **Pero Mićanović**, Vojin **Pejić**, **Milenko Jaćimović**, Abdulah **Šiljić**, **Ahmed Rešidbegović**, **Tajib Šabić**, Kemal Osmanbegović, Fehim Mujačić (dipl. prav), **Asim Tihć**, **Željko Švab**, **Duškanka Jovanović**, Olga Hadžistević, Ferid Suman (dipl.prav.), Rizah Hadžić, (dipl.prav.), Kemal Osmanegović, Fadil Fazlić, Ahmet **Dževdetbegović**, **Salih Osmanbegović** (dipl.prav), Mustafa Nuhanović (prosvj. radnik), Fuad Ustavdić (dipl.agr), Sead Alikalčić (dipl.ecc), Fuad Spahić, Hazim Džinić (dr.prava), Mehmedalija Ibrahimović, Sulejman Devedžić (dipl.ecc), Salih Mulahusejnović (dipl.ecc), Ešref Kasumagić (dipl. agronom), Sead Rustembegović (dipl.ecc.), Abdulaziz Ahmedbegović (prof. orijental), Razija Mehinagić, Bahrija Durić (prof. ist.), Kanita Džaferović, Atifa Terzić, Tajib Fazlić, Ševko Hadžiefendić, Mustafa Tikvina, Sead Dervišefendić, Mitar Kuzmanović, Alija Gazibegović, Rizah Suman (dipl.ecc.), Ahmet Mahmutović, Mustafa Begić (dipl.prav), Ibrahim Čenanović (dipl.prav), Asim Čampara (dipl.prav), Damjan Blagojević (dipl.ing. građ), **Nesib Džaferović**, Nusret Durić (dipl.ing.građ), Ešref Čurić (prvi urednik **Radio-Gračanice**), Radovan Radovanović, Fadil Osmanbegović (dipl.prav.), Ahmet **Šabić** (dipl. ecc.), Hajrudin Junuzović, Sead Širbegović (dipl. ecc.), Nusret Osmanbegović, Midhat Prohić, Čamil Naimkadić (dipl.ecc)

privrednom, kulturnom i društveno-političkom životu Gračanice.¹⁵ Osim ostalih, valja posebno naglasiti društveno progresivnu ulogu i patriotske kvalitete pretežnog broja gračaničkih intelektualaca kako u antifašističkom narodnooslobodilačkom pokretu (1941-1945) u kome je obnovljena državnost Bosne i Hercegovine nakon 480 godina, tako i u minlom ratu (1992-1995) za odbranu slobode i opstanak države.¹⁶

Od posebnog značaja za sveukupan razvoj opštine i mjesta Gračanica između dva svjetska rata i, naravno, kasnije imali su brojni učitelji, i drugi prosvjetni radnici. Imena nekih su već pomenuta. Činjenica je da su rijetki među njima do pedesetih godina 20. vijeka bili porijeklom iz Gračanice. I to je svojevrstan pokazatelj kulturne zaostalosti Gračanice, čije je izrazitije prevazilaženje uslijedilo tek nakon Drugog svjetskog rata. Prerastanje osnovnih škola iz četvororazrednih u osmogodišnje 1959. godine i otvaran-

je Gimnazije u Gračanici takode 1959. godine, (kasnije Srednjoškolskog centra), predstavlja veliki događaj i prekretnicu u razvoju modernog školstva i inteligencije na ovim prostorima. Ove školske institucije su počele "proizvoditi" kadrove raznih profila, od kojih su mnogi nastavljali školovanje na višim školama i fakultetima. I iz redova ove generacije intelektualaca razvilo se više doktora nauka, magistara, univerzitetskih profesora kao što su Mustafa Beganović, Halim Mulaibrahimović i Izet Mašić i drugi.

Intelektualci sa višim i visokim stručnim spremama koji su nastavili školovanje poslije završetka gračaničke gimnazije, odnosno neke druge škole iz sastava srednjoškolskog centra, čine danas osnovnu kadrovsku bazu iz koje se regrutuju nosioci sveukupnog kulturnog, privrednog i društveno-političkog razvoja opštine Gračanica, a i Bosne i Hercegovine u određenom smislu.

Emina Mehinagić, Zijad Halilbegović (dipl.ing.rud), Javer Suman (dipl. ecc), Ibrahim Softić (dipl.ecc), Dževad Sarajlić (dipl.prav), Husein Sumbić, Meho Mujić (dipl.ecc), Faruk Mujić (dipl.ecc), Đorđo Panić (dipl. agronom), Nesib Suman, Reuf Sokolović, Ibrahim Osmanbegović (dipl.ecc), Hajrudin Osmanbegović (ing.agr), Dževdet Osmanbegović (dipl.ecc), te ljekari specijalisti: Ante Planjar, Refik Hadžić, Abdulah Klokić, Muharem Zildžić, Muhamed Ustavdić, Omer Čampara...

¹⁵ Poslije Drugog svjetskog rata funkciju predsjednika sreza, a kasnije opštine iz starije generacije intelektualaca obavljali su: Osman Fazlić, Sejdo Đulić, Ratko Knežević, Asim Dževdetbegović, Mirko Garić, Rizah Suman, Mitar Kuzmanović, Ćamil Naimkadić...

¹⁶ Nakon učešća u ova dva rata i pohađanja visokih vojnih škola, iz redova Gračanlija afirmisalo se više profesionalnih vojnika-oficira (kao jedne od kategorija intelektualaca), uključujući i najviše rangove, što je izuzetno značajno ima li se u vidu da Gračanica prije Drugog svjetskog rata nije imala ni jednog oficira Bošnjaka.